

Foto: Jacob Olie © Stadsarchief Amsterdam

De Paulus Potterstraat in Amsterdam met het Rijksmuseum, 8 november 1897

De visie van Pierre Cuypers

Door Floor Boon

Anders dan velen dachten, weerspiegelen de gebouwen van architect Pierre Cuypers een heldere visie op de moderne stad. Het proefschrift van Aart Oxenaar illustreert dat Cuypers een vernieuwende architect was, die een organische manier van bouwen voorstond.

Okerkleurige en zwart-witte foto's van het negentiende-eeuwse Amsterdam. De ruime, rustige aanblik van een historische, maar groeiende stad in aanbouw. De foto's van Jacob Olie zijn wereldberoemd, evenals de silhouetten die 'zijn' Amsterdam markeren: het toentertijd versgebouwde Rijksmuseum en het net zo verse Centraal Station.

Wat zou Amsterdam zijn zonder deze landmarks? Het was de Roermondse architect Petrus Josephus Hubertus 'Pierre' Cuypers (1827-1921) die ze ontwierp. Hij bouwde toonaangevende kerken, ontwikkelde de Vondelstraat en ontwierp het Rijks en het CS. Dat was

geen toevallige reeks van bouwwerken, zoals lange tijd is verondersteld. Cuypers ontwikkelde door de jaren heen een visie waarin de relatie tussen de stad en het gebouw steeds centraler kwam te staan. Een prachtig boek van Aart Oxenaar, waarop hij 7 oktober promoveert, geeft deze ontwikkeling in Cuypers' denken en werk nauwgezet weer.

SILHOUET VAN DE STAD

Pierre Cuypers was een gotisch rationalist, is de conclusie van het proefschrift P.J.H. Cuypers en het gotisch rationalisme. Het gotisch rationalisme kenmerkt

zich door 'logische' of 'rationele' ontwerpmethoden ontleend aan de Middeleeuwen, waardoor Cuypers' gebouwen een logisch samenspel vormden tussen locatie, programma, budget en constructieve mogelijkheden. De architect is ook bekend vanwege de ornamenten die hij gebruikt in zijn gebouwen. Door toevoeging wordt een gebouw kunst, een heel negentiende-eeuwse gedachte.

Volgens Aart Oxenaar, directeur van de Academie van Bouwkunst, is typerend voor Cuypers' werk dat hij een gebouw niet als een autonoom gegeven gebruikte, maar het liet samenvloeien met de omgeving. Oxenaar:

‘Cuypers werkte van binnen naar buiten, de innerlijke bestemming moest vorm krijgen in het uiterlijk van een gebouw. De compositie van een bouwwerk moest het silhouet van de stad en de stedelijke ruimte mede vormgeven. Een belangrijk voorbeeld daarvan is de Posthoornkerk in Amsterdam. In een niet uitgewerkt plan van het Rijksmuseum wordt ook goed zichtbaar waar Cuypers mee bezig was: hij ontwierp een vijfhoek waarvan de buitenmuren de omliggende pleinen mede konden vormgeven.’

STADSARCHITECT VAN ROERMOND

Pierre Cuypers groeide op in Roermond en volgde zijn opleiding aan de Koninklijke Academie van Schone Kunsten in Antwerpen. Hij keerde in 1851 terug in

‘taal’ die aandacht heeft voor hoe een gebouw in de omgeving past. Openbare ruimten waren daarin heel belangrijk voor Cuypers, evenals het woon- en leefplezier in een stad.

UNIVERSELE STIJL

De belangrijkste ontwikkeling van Cuypers vindt plaats tussen 1860 en 1865. In die jaren zocht Cuypers naar seculiere, openbare opdrachten om zijn ideeën over het gotisch rationalisme in de praktijk te brengen en een universele stijl te creëren voor de eigen tijd. Het ontwerp van het Rijksmuseum is daar een goed voorbeeld van. *Oxenaar*: ‘In die periode was het classicisme met zijn zuilengalerijen de belangrijkste bouwstijl, maar veel mensen vonden die niet passen in de Noord-

Typerend voor Cuypers' werk is dat hij een gebouw niet als een autonoom gegeven gebruikte

zijn geboorteplaats om er stadsarchitect te worden. In 1865 verhuisde hij naar Amsterdam. In de tussenliggende jaren experimenteerde Cuypers met de principes van de gotiek en was hij vooruitstrevend in zijn constructiemethodes en materiaalgebruik. Zo zocht hij naar een betere en grotere soort baksteen om het Rijksmuseum mee te bouwen en importeerde hij de stenen daarom uit Duitsland. Dat leidde tot discussie en vragen in het parlement, omdat men vond dat een Nederlandse gebouw met Nederlands materiaal vervaardigd moest worden.

RATIONELE ARCHITECTUUR

Cuypers liet zich in de loop van zijn leven steeds meer inspireren door de vooraanstaande architecten A.W.N. Pugin uit Engeland en de Franse E.E. Viollet-le-Duc, die vooroplepen in het ontwikkelen van rationele architectuur naar Middeleeuws voorbeeld. Vanaf dat moment ging Cuypers meer neogotisch te werk. Hij trok daarmee de aandacht van de katholieke kerk, die voor hem een belangrijke markt werd. Langzaam begon Cuypers zich af te zetten tegen het binnen de neogotische beweging gangbare kopiïsme, waarbij Middeleeuwse modellen tot voorbeeld dienden. Het gevolg was een ontwerpmethodologie of architectonische

Europese architectuur. Men ging op zoek naar een stijl die meer paste bij het land, het klimaat en de gewoonten en Cuypers speelde daar een belangrijke rol in. Hij sloot daarmee aan bij de internationale hervormingsbeweging van Pugin en Viollet-le-Duc.’

Jarenlang hebben de principes van Cuypers niet ter discussie gestaan en vond niemand het noodzakelijk zijn oeuvre aan een diepgaande studie te onderwerpen. *Oxenaar*: ‘Ik werd opgeleid in de jaren tachtig. Niemand keek toen naar Cuypers om. Het was een tijd waarin het stijldenken werd doorbroken en het modernisme als dé stijl aan betekenis begon in te boeten. Daarin zie ik ook een parallel met de negentiende eeuw. De dominante bouwstijlen opgelegd door het hof maakten toen plaats voor de opvatting dat bij een pluralistische samenleving ook diversiteit in kunst hoort. Cuypers heeft daar de vruchten van kunnen plukken.’ Tegenwoordig staat Cuypers weer volop in de belangstelling. ‘Zijn’ silhouetten vormen nog steeds de bakens van Amsterdam. ●

Aart Oxenaar, P.J.H. Cuypers en het gotisch rationalisme: architectonisch denken, ontwerpen en uitgevoerde gebouwen (1845 - 1878), NAi Uitgevers, 2009. Prijs: € 44,50 ISBN: 9056626248

Foto: Bob Bronshoff

stage

Trude Dijkstra

Trude Dijkstra (22) studeert geschiedenis met een minor in boekwetenschap en liep stage bij de Fondation Custodia in Parijs.

‘Voor de minor boekwetenschap moet je kiezen tussen het gedrukte en het handgeschreven boek. Ik koos voor het gedrukte boek en merkte al snel dat deze richting mij goed lag. Straks wil ik dan ook verder met een master boekwetenschap. Mijn docent, Paul Dijstelberge, moedigde mij aan om een stage te lopen om praktijkervaring op te doen. Via hem kwam ik terecht bij de Fondation Custodia in Parijs. Deze stichting beheert de collectie van kunstverzamelaar Frits Lugt. Naast duizenden prenten, tekeningen en schilderijen heeft Lugt zo’n tweeduizend oude drukken verzameld. Hoewel het een heel bijzondere collectie is, stonden deze boeken bij Custodia gewoon in een kast zonder gecatalogiseerd te zijn. Tijdens mijn stage heb ik een groot deel van deze boeken digitaal gecatalogiseerd. Voordat ik daarmee kon beginnen, moest er een digitaal systeem komen dat geschikt was voor oude drukken. Deze boeken kunnen namelijk niet in elk systeem worden ingevoerd omdat ze bijvoorbeeld geen ISBN-nummer hebben, maar juist andere kenmerken zoals katernen of handgeschreven opgaven. Samen met de bibliothecaris heb ik een bestaand systeem aangepast en daarna heb ik in drie maanden tijd iets meer dan zeventienhonderdvijftig boeken ingevoerd.

Gelukkig werd het invoeren nooit saai, omdat ik steeds bijzondere drukken tegenkwam. Zo voerde ik een boek in van Joost van den Vondel, gesignd door Vondel aan zijn vriend Constantijn Huygens met dan ook nog de handtekening van Huygens erbij. Bovendien hadden bijna alle boeken nog hun originele band, iets wat je bij bijvoorbeeld de Bijzondere Collecties van de UvA veel minder ziet. Het was fantastisch om in Parijs te wonen en ik vond het erg leuk om een compleet nieuwe kant van mijn vakgebied te ontdekken. Voor mijn stage kende ik alleen de collectie de UvA, maar de boeken daar zijn van niemand en worden beheerd in de naam van de wetenschap. Bij Custodia worden ze bewaard voor de kunst en dat maakt een groot verschil. Frits Lugt heeft toen hij de boeken aankocht niet een complete verzameling willen maken. Het ging hem alleen om de topstukken, dat maakt het zo speciaal. Zoals hij zelf zei: het gaat niet om het vermeerderen, maar om het kiezen.’ (Julie de Graaf)